

metodološke manjkavosti. Rad se bavi jednom od omiljenih zabava dece u socijalizmu – sakupljanjem sličica. Autor donekle daje pregled broja albuma, ali akcentat stavlja na kasniji period (osamdesete godine). Pored ostalog, on se služio i anketom, ali smatramo da je broj ispitanika premali za donošenje valjanih zaključaka. Rad je značajan pre svega po tome što otvara novu temu i ukazuje na svo njeno bogatstvo, te treba da posluži kao podsticaj za sistematičnije i dublje proučavanje ovog zanimljivog fenomena.

Drugi segment knjige se bavi razgradnjom socijalističkih tekovina. Prvi od tri priloga, zajednički članak Snježane Ivčić, Ane Vračar i Lade Vajgand (99–128), razmatra tranziciju zdravstva u Socijalističkoj republici Hrvatskoj od 1970-ih do 1990-ih godina. Autorke prikazuju materijalne teškoće zdravstvenog sistema tokom poslednjih decenija socijalizma, te pokazuju kako je to još pre 1990. dovelo do prodora ekonomističkog diskursa u zdravstvo, koji će nakon pada socijalizma preovladati u zdravstvenom sistemu Hrvatske (i drugih zemalja). Vrlo dobro je ukazano na međunarodni kontekst neoliberalističkih shvatanja koja su polako uzimala maha.

Snježana Ivčić je sa Jasnom Račić i Svenom Čvekom autor i narednog priloga o sudbini gigantskog kombinata Borovo u poznom socijalizmu (129–152). I ovde je prikazano kako se još poslednjih godina u socijalističkom sistemu lek za nagomilane ekonomske probleme pokušavao naći u „tržištu“ – što je bila mantra svih reformskih pokušaja još od sredine 60-ih godina. Pokazano je kako su nove političke elite iskoristile tobože objektivne „zakone tržišta“ da ovladaju sredstvima za proizvodnju, dok su radnici ostali gubitnici tranzicije. Prilog Aleša Gabriča (153–176) govori o duhovnoj klimi i aktivnostima opozicionih intelektualca u Sloveniji tokom poslednje decenije socijalizma. Autor smatra da je intelektualna scena u Sloveniji bila daleko najliberalnija u Jugoslaviji, delimično i zbog tolerantnog stava tadašnjih vlasti. To je po njemu omogućilo relativno miran prelaz u novi, demokratski sistem, kao i izlazak te republike iz Jugoslavije.

Treću celinu knjige čine dva članka koja se (uslovno) bave politikom sećanja. Prvi od njih, rad Ane Panić (179–213) razmatra ulogu pejzaža u izgradnji i razgradnji socijalističkog mita. Može se slobodno reći da je ovo najneuverljiviji rad u zborniku. On obiluje odličnim i inspirativnim idejama i zaključcima, ali ostavlja utisak

nedovoljne unutrašnje povezanosti. Zbog toga deluje kao skica za više istraživanja nego kao celina. Rad Tamare Buble (215–243) o poštovanju narodnih heroja i spomenika NOB u Hrvatskoj, na primeru elitnog zagrebačkog groblja Mirogoj, ukazuje na opadanje poštovanja nekadašnjih velikana i na ambivalentan odnos vlasti Republike Hrvatske prema tekovinama NOB-a posle 1990. Autorka je odlično uočila pojavne oblike, razgovarala sa nosiocima komemorativne prakse, ali je nažalost propustila da dublje zađe u uzroke promene odnosa prema NOB-u i negovanju njenih tradicija. U svakom slučaju, i ovaj rad je inspirativan za dalja istraživanja u istom pravcu.

Zbornik *Socijalizam, izgradnja i razgradnja* odražava bogatstvo tema koje su samo delimično istražene. S obzirom na vremensku distancu koja nas deli od prostora socijalizma i na još nezavršenu tranziciju, ne može se očekivati da čak i jedan ovakav zbornik sadrži radove koji bi dali definitivne odgovore na mnoga pitanja. Ipak, u njemu ima nekoliko vrlo zaočruženih priloga sa dobro utemeljenim zaključcima koji će sigurno odoleti vremenu. Ostali članci predstavljaju početne rezultate, ali ipak otvaraju mnoga nova, do sada zanemarena polja istraživanja ove tematike, podstiču na dalji rad i daju određene putokaze. Svi radovi su pisani objektivno, to jest bez nostalgije ili osuđivanja, te kao takvi pokazuju kako treba pisati o društveno osetljivim temama – a socijalizam i odnos prema njemu to svakako jesu.

Zoran Janjetović

КАРАЂОРЂЕ И ЊЕГОВО НАСЛЕЂЕ У СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ, Тематски зборник радова, Београд–Велика Плана, Центар за културу „Масука“ Велика Плана, Дом културе „Влада Марјановић“ Старо Село, Институт за савремену историју, Београд, 2017, 356.

Тематски зборник *Karađorđe i njegovo nasleđe u srpskoj istoriji* nastao je kao rezultat rada istoimene naučne konferencije koja je 26. i 27. maja 2017. održana u Velikoj Plani. Pod pokroviteljstvom Skupštine opštine Velika Plana, naučni skup su organizovali Centar za kulturu „Masuka“ u Velikoj Plani i Dom kulture „Vlada Marjanović“ u Starom Selu. Zbornik su u suizdavaštvu objavili Centar za kulturu „Masuka“ iz Velike Plane, Dom kulture „Vlada

Marjanović“ iz Starog Sela i Institut za savremenu istoriju iz Beograda.

Povod da se organizuje naučna konferencija i objavi zbornik radova predstavljenih na njoj jeste obeležavanje 200 godina od ubistva (25. jula 1817) Karađorđa Petrovića, vođe Prvog srpskog ustanka (1804–1813) i rodonačelnika dinastije Karađorđevića. A razlog da se naučna konferencija održi u Velikoj Plani leži u činjenici da se u njenoj neposrednoj blizini nalazi mesto ubistva, Radovanjski lug, danas spomenkompleks s crkvom posvećenom Svetom Arhangelu Gavrilu, poznatoj i pod imenom Crkva Zahvalnica. Ne manje važno, u neposrednoj blizini nalazi se i manastir Pokajnica, nastao oko crkve brvnare u Adžibegovcu (danas Staro Selo), koju je 1818. podigao Vujića Vulićević, tadašnji knez Smederevske nahije, koji je učestvovao u Karađorđevom ubistvu. Podizanje crkve brvnare u blizini mesta ubistva tumačeno je kao čin pokajanja, po čemu je hram, inače posvećen Prenosu moštiju Svetog Nikole, dobio narodno ime Pokajnica.

Zbornik sadrži 17 naučnih radova istoričara iz Beograda, Salcburga, Rima, Niša i Velike Plane, koji se bave nacionalnom istorijom srpskog naroda u 19. i 20. veku. Radovi koji su izloženi na Konferenciji i potom objavljeni u Zborniku predstavljaju, po zamisli organizatora, „naučni doprinos sadašnje generacije srpskih istoričara proučavanju celokupnog Karađorđevog nasleđa od Prvog srpskog ustanka (1804) pa do kraja Drugog svetskog rata (1945), kada je dinastija Karađorđević sišla sa istorijske pozornice“. Predstavljeni su ovim redosledom: *Österreich und Karadjordjevic-Dynastie im 19. Jahrhundert* (Wolfgang Rohrbach), str. 7–32; *Topografija Karađorđevog prisustva u Velikoplanjanskom kraju* (Darko Ivanović), str. 33–40; *Karađorđe i Prvi srpski ustanak u usmenoj tradiciji Stare Srbije i Makedonije u 19. veku* (Uroš Šešum), str. 41–52; *Islamski prozelitizam i centralni delovi Stare Srbije u prvim decenijama 19. veka* (Slaviša Nedeljković), str. 53–66; *Knez Aleksandar Karađorđević 1842–1859. kao ličnost i kao vladar* (Nebojša Jovanović), str. 67–84; *Kneževina Srbija, Francuska i poljska emigracija u vreme Revolucije 1848–1849* (Aleksandar Savić), str. 85–106; *Knez Mihailo i Karađorđevići* (Danko Leovac), str. 107–122; *Iskustva iz Prvog srpskog ustanka u ratnim planovima Srbije protiv Turske iz 60-ih godina 19. veka* (Miloš Jagodić), str. 123–136; *Poslednji Obre-*

nović i pretendenti na srpski presto (Suzana Rajić), str. 137–162; *Poseta zahvalnosti regenta Aleksandra Karađorđevića i srpske vlade Italiji; mart 1916* (Mila Mihailović), str. 163–182; *Finansijska pomoć Karađorđevića Beogradskom univerzitetu između dva svetska rata* (Dragomir Bondžić), str. 183–200; *Kralj Aleksandar u Dalmaciji 1925. i 1929* (Milan Gulić), str. 201–226; *Kraljica Marija Karađorđević i Žensko društvo 1922–1941* (Jasmina Milanović), str. 227–242; *Karađorđevići i nadbiskup Stepinac 1934–1941* (Nikola Žutić), str. 243–270; *Saveznici i pitanje monarhije u Jugoslaviji na kraju Drugog svetskog rata* (Kosta Nikolić), str. 271–292; *Ukidanje monarhije u Jugoslaviji* (Momčilo Pavlović), str. 293–326; *Oblici represije revolucionarnih vlasti prema monarhistima u Srbiji 1944–1953* (Srđan Cvetković).

O Karađorđu Petroviću (1762–1817), tvorcu novovekovne srpske države, kome je i Njegoš pevao kao „Ocu Srbije“, dovoljno je reći da i danas uživamo u njegovom najvažnijem nasleđu, državi Srbiji. Oko te činjenice skoro da nikada nije bilo spora ni među istoričarima, ni među političarima, ni među zvaničnicima koji već dva veka poštovanje prema njegovom delu neguju – ako nikako drugačije – bar kroz javna obeležja i nazive ulica po gradovima i selima cele Srbije. O njegove naslednike, Karađorđeviće koji su – sedeći na prestolu – to delo uveličali, osnažili i proslavili u mnogim presudnim trenucima evropske istorije – politika i istoriografija su se već nekoliko puta duboko ogrešile. Ubijani su ili su umirali daleko od otadžbine, samo je kralj Petar I umro u svojoj zemlji (1921). Brisana su im imena iz javnih obeležja i naziva ulica, rušeni su im spomenici, oduzimana im je celokupna imovina (1868, 1947), proglašavani su za neprijatelje sopstvenog naroda i države, a komunistička vlast i historiografija (1945–1990) nastojala je, kao svog najvećeg neprijatelja, da kralja Aleksandra I (1921–1934), „kao nijednu ličnost takvog značaja, ocrni i izbriše iz sećanja svog naroda“ (B. Gligorijević, 2002).

Karađorđevići su, uz Obrenoviće, jedna od dve novovekovne srpske vladarske dinastije i jedina jugoslovenska vladarska dinastija (1918–1945). Šire gledano, mora se napomenuti da je i dinastija Petrović-Njegoš, koja je vladala Crnom Gorom (1697–1918), sebe takođe smatrala srpskom dinastijom. Dali su pet vladara: vođa Karađorđa Petrovića

(1804–1813), kneza Aleksandra (1842–1859) i kraljeve Petra I (1903–1921), Aleksandra I (1921–1934) i Petra II (1934–1945). Srbijom su vladali 41 godinu (u tri navrata: 1804–1813, 1842–1859, 1903–1918) a Jugoslavijom 27 godina (1918–1945). Ukupno su na prestolu sedeli 68 godina, a skoro dvostruko duže boravili su u izgnanstvu (126 godina). Posle pobede u Prvom svetskom ratu (1914–1918), svojim najvećim uspehom smatrali su stvaranje jugoslovenske države (1918). Kraljevi Petar I i Aleksandar I dobili su grandiozne spomenike i nazive bulevara u Parizu i drugde u Evropi. Dinastija je potekla iz naroda – kada je Karađorđe, seljak iz Topole, podigao Prvi srpski ustanak (1804–1813) – a kasnije se orodila s mnogim vladarskim dinastijama u Evropi. Kroz Balkanske ratove uvećala je teritoriju Srbije dva puta, a kroz Prvi svetski rat uvećala je teritoriju zemlje čak pet puta u odnosu na granice od pre 1912. Vojni puč (1941) u kome je zbačeno Namesništvo a kralj Petar II proglašen punoletnim, označio je uvođenje Jugoslavije u Drugi svetski rat na strani Saveznika. Međutim, nova jugoslovenska vlada i kralj morali su iste godine da izbegnu u Atinu, a potom u Kairo i London, gde su ostali do kraja rata, čuvajući legitimitet Jugoslavije na strani Saveznika. Sudbinu dinastije i države, međutim, odredio je odnos snaga između Saveznika na kraju rata: Jugoslavija je prepuštena komunističkoj interesnoj sferi, čime je presuđeno i monarhiji (1945). Tek pola veka kasnije, posle nestanka Jugoslavije i urušavanja komunizma, pojedini Karađorđevići su se vratili u zemlju kao privatna lica (1991). Porodična grobnica im je u Crkvi Sv. Đorđa, na Oplencu (Topola), zadužbini kralja Petra I. Do 2013. čekalo se na prenos zemnih ostataka u zemlju članova porodice umrlih u izgnanstvu u vreme komunizma, a Petar II bio je jedini kralj koji je počivao na tlu SAD (Liberativil). Podigli su više lepih dvorova i zdanja u Beogradu, Topoli, ali i u celoj Jugoslaviji, koja su im 1947. konfiskovana a funkcija im je prenamenjena. Povraćaj ijednog dela imovine još nije izvršen.

Nadamo se da će Zbornik radova *Karađorđe i njegovo nasleđe u srpskoj istoriji* doprineti novom i kvalitetnijem sagledavanju svih ovih činjenica.

Nebojša Jovanović

Сава Пустиња, ВАЗДУХОПЛОВНА ТЕХНОЛОГИЈА СФРЈ УОЧИ РАСПАДА ДРЖАВЕ, Београд, ауторско издање, 2017, 117.

Krajem marta ove godine pred čitaocima koji se interesuju za prošlost, sadašnjost i budućnost našeg vazduhoplovstva pojavila se knjiga iz pera mr Save Pustinje, general-potpukovnika u penziji i čoveka koji je obavljao niz najodgovornijih dužnosti u sistemu odbrane naše zemlje kada je reč o vazduhoplovstvu. Bio je poslednji direktor Vazduhoplovnotehničkog instituta u Žarkovu, načelnik Vazduhoplovnotehničke uprave, pomoćnik saveznog ministra odbrane za vojnoprivrednu delatnost, a pre svega inženjer koji je učestvovao u razvoju domaćih aviona poput Orla, Super Galeba i nikad dosanjanog „Novog aviona“.

Na 117 stranica i kroz tri ilustrovana poglavlja – *Potencijal SFRJ uoči raspada, G-4 Super Galeb* i *Program Novog aviona* autor je predstavio jugoslovensku vazduhoplovnu industriju i njen tehničko-tehnološki nivo u trenutku raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

U prvoj glavi posvećenoj vazduhoplovnim potencijalima nekadašnje Jugoslavije, u prvom delu akcentat je na bivšem Vazduhoplovnotehničkom institutu u Žarkovu, koji je predstavljen kroz prikaz osnivanja, dostignuća, međunarodne saradnje i vodećih ljudi koji su imali privilegiju da se nađu na čelu te eminentne naučno-istraživačke i projektne institucije. Knjiga nas dalje vodi kroz najznačajnije fabrike domaće vazduhoplovne industrije: fabriku aviona SOKO, fabriku aviona Utva, Prvu petoletku Trstenik, fabriku Teleoptikžiroskopi, DMB Beograd, ORAO Rajlovac, Potisje Ada, Irca-Energoinvest, fabriku „Rudi Čajavec“, uz spisak ostalih učesnika u vazduhoplovnoj industriji tadašnje zemlje.

Druga glava je posvećena Super Galebu G-4 (vojna oznaka: N-62), jednom od najuspešnijih vazduhoplova koje je iznedrila domaća vazduhoplovna industrija. Autor opisuje njegov razvoj i proizvodnju, međunarodnu promociju sa akcentom na SAD, operativnu upotrebu, s posebnim osvrtom na borbenu primenu aviona tokom oružanih sukoba na području bivše Jugoslavije, osnovne taktičko-tehničke podatke i karakteristike i program modernizacije, uz ocenu (ne)opravdanosti pokretanja takvog programa u sadašnjim uslovima.

Poslednja glava stavlja u fokus program „Novi avion“, u javnosti poznat i kao NA, odnosno YU-supersonik, koji je trebalo da bude